

Následující soubor studií nechce být ničím víc než dílčím rozpracováním typu poetiky konkrétního historického období, toho období vývoje národní literatury, kdy se také konstituovala ve svých charakteristických rysech, v ideové orientaci, tvárných postupech, druhových a žánrových útvarech literatura socialistická. Ta je také středem, k němuž výklady směřují a zároveň jej překračují — jednou se zřetelem k předcházejícím vývojovým fázím, podruhé k souvislostem následujícího vývoje posledního čtyřicetiletí. Konečně ani hlavní dobové tendence literatury světové nemohly zůstat stranou.

Smyslem a cílem pokusu je vysledovat, pojmenovat a vyložit některé souvislosti vývojových proměn poetiky české literatury ve fázi revolučních společenských zvratů a intenzivního civilizačního rozvoje. Kromě jiného pak také odkrýt nové stránky bohatého klasického dědictví, z něhož literatura přítomnosti pořád vydatně čerpá.

Na rozdíl od literárněhistorických zpracování jedinečných, zvláštních i obecných rysů celistvého literárního procesu — literárních děl, autorů, vývojových tendencí, směrů, proudů, epoch — je tento druh teoretického přístupu určen snahou o vývojový průřez, o hlubinnou příčnou či vertikální sondu, jež je s to postihnout proměny těch nebo oněch stránek literárního díla, popřípadě celých množin děl, samozřejmě že v konkrétních historickospolečenských souvislostech. Tím posledním poetika doplňuje i překračuje obor literární historie, přesahuje však historickým přístupem — specificky aktualizovaným — dosud ještě někdy zužované hranice samotné teorie literatury. Přinejmenším tím, že od pouhé normativnosti a popisnosti postoupila k procesualnosti.

Už A. N. Veselovskij (1838—1906), osovateľ historickej poetiky, nepovažoval vymezenie predmetu teórie literatury v rámci predem daných abstraktných obsahových a formálnych modelů, popřípadě jejich napodobení, za dostačující a plně vyčerpávající. V době, kdy se ozřejmovalo, že dynamické proměny skutečnosti stěží lze umělecky vystihnout jen v rámci dosavadních norem, byl nastolen požadavek poetiky jako disciplíny, která dospívá k obecným principům na základě typologického porovnávání jevů, jejichž charakter je konkrétně historický.

Ukázalo se, že průzkumem určitých rysů, složek, momentů celku literárního díla je možno dospět k pochopení širších souvislostí a směřování vývoje literatury.

Zatímco například ruská formální škola nebo strukturalismus vykládaly literární dílo zúženě jen z hlediska forem významu, marxistická historická poetika vychází z priority obsahu a z obsahově formální dialektiky. Předpokládá rozhodující úlohu tvůrčího subjektu uměleckého ztvárnění skutečnosti. U vědomí těchto elementárních metodologických předpokladů se zabývá poetikou dílčích složek struktury díla, prostředků, postupů, poetikou druhů a žánrů a dopracovává se k závěrům o poetice literárních děl, ale také k poetice autorské, osobnostní, k poetice literárních směrů, proudů, epoch.

Na poetiku literárních žánrů se ve výchozí fázi soustřeďujeme hlavně proto, že poměrně nečetné množiny těchto útvarů, jež vypovídají o určitých souborech děl, postihují obraz celkových proměn literatury období jejího intenzivního rozvoje jednoznačněji a přehledněji a možno říci, že i úsporněji než například složitější a rozsahem také rozměrnější sféra složek a postupů.

K proměnám v poetice žánrů dochází od samého počátku dvacátých let s naléhavě kladenými požadavky co nejtěsnějšího vztahu umění ke skutečnosti a intenzivnější než dosud jeho společenskoestetické funkčnosti. Přechody od žánrů symbolistické poezie a kritického realismu v próze k žánrům novým, jak je podnítila poetika avantgardních uměleckých směrů a později socialistického realismu, souvisely s podstatnými proměnami samotné reality. Proti iluzivnosti a mechanické nápodobě je tehdy důrazně kladena nová podoba uměleckého přetváření reality. Projevují se dokonce snahy o radikalistické řešení situace umění v krizi, „poezie v rozpacích“, a to tvorbou ve smyslu zacházení s čistými literárními prostředky, formami, obdobně jako prý dělník pracuje s materiálem. Na opačném pólu tohoto zumělečtování umění, literarizování literatury dochází ovšem k navozování situací přímého a bezprostředního kontaktu se skutečností v její autentické podobě.

V meziválečné české literatuře zjišťujeme tendence ke sblížení jednotlivých uměleckých druhů (v obrazových básních, v prózách a dramatech využívajících filmové techniky montáže . . .), ale na druhé straně probíhají i procesy opačné, směřující k vyhranění literárních a jiných uměleckých druhů a žánrů. Dramatické žánry se například po fázi li-

terarizační, již nejdříve prošly, znovu zdivadelňují. Do prostoru mezi dramatickým textem a divadelní inscenací se prosazují takové typy žánrů jako scénář nebo libreto. Dramatizace literárních předloh, vytvářené ve třicátých letech E. F. Burianem, svědčí o tomto jevu velmi ilustrativně.

Naznačený rozporuplný proces probíhal bezpochyby rozdílně v prvním a ve druhém desetiletí sledovaného období. V souvislosti se změnami charakteru společenskoestetické funkce literatury projevuje se druhovými průniky, jednou lyrizací epiky a dramatu, podruhé tendencemi k epizaci lyrických a dramatických žánrů. Vzápětí po vyvrcholení etapy proletářské literatury, pro jejíhož hlavního představitele byla lyrika stavem a epika činem, se lyrizací projevuje příznačně zdůrazněný zřetel k přítomnosti subjektu autora v díle, i když tentokrát víc subjektu jako zprostředkovatele smyslových zážitků než bezprostředního subjektu tvůrce. Epizace v poezii je pak ve třicátých letech spojena s úsilím o objektivitu realistického uměleckého obrazu, jimž by bylo možno účinně působit v zápase s falešnými mýty sloužícími reakčním silám a fašismu.

Nebývalé množství tvůrčích činů, objevených básnických, prozaických a dramatických děl, působilo během období mezi dvěma světovými válkami ve smyslu uvolnění, relativizace, otevření žánrového systému, také však zároveň nového ustavení a utvrzení. Ostatně svrchovaně umělecká díla nikdy nezpůsobují totální otřesy dosavadních žánrů, nejsou příčinou jejich rozplynutí, spíš je obohacují o nové stránky, vyostřují profil, upevňují základy, jádro.

Specifické aspekty posunů, proměn a ozvláštňení, jak vyplývaly z nových uměleckých záměrů, projevují se v pojmovém obsahu i v pojmenování. Respektují je i názvy našich studií — Básnický cestopis, Pásmo, Grotoska a revue, Scénář, Dramatizace, Sebereflexivní román, Poéma — příběh — zpráva, ale také Baladická próza či Sociální román. Někdy ovšem vzniká, jako v poezii na počátku třicátých let, tak složitá a žánrově různorodá situace, že je možno dopracovávat se hlubšího pochopení obecnějších vývojových souvislostí v jiné než žánrové sféře poetiky.

V různých fázích vývoje literatury meziválečného období vystupovaly určité žánry ve zvláštní úloze nositelů rozhodujících, dominantních tendencí. A tato nezanedbatelná okolnost se také nemohla neprojevit

při strukturování výkladů. Ani pořadí studií, jež počíná baladou, básnickým cestopisem a pásmem a uzavírá se sociálním románem a poé-
mou, příběhem a zprávou, se nemohlo podřizovat mechanické klasifi-
kaci podle tradičních poetik. Historický aspekt i zde vyžadoval dbát
hierarchie funkčního žánrového působení.

V úvodu dlužno se zmínit i o tom, že členové autorského kolektivu
mohli využít jen nemnoha zkušeností načerpaných při práci na dosa-
vadních svých dilech (Slovníku literární teorie, Slovníku uměleckých
směrů, na interpretačních příručkách z české a světové literatury Rozu-
mět literatury a Slovníku děl světové literatury, konečně Průvodci lite-
rární teorií XX. století). Bylo třeba podnikat nesnadné cesty literárně-
historicky zatím jen částečně prozkoumaným terénem plodného období
české literatury našeho století. Nezřídka bylo nutno původní záměry
průběžně korigovat, někdy i vracet se k někdejšími východiskům zpět.
Přesvědčení o poměrně snadno dostupném cíli se na konci první etapy
práce proměnilo v uvědomění, že mnohem víc zbývá ještě vykonat.

Teprve průzkumem rozsáhlého slovesného materiálu bylo možno
vyloučit všechny příliš jen úhrnné pohledy a předčasné syntézy a vy-
tvořit předpoklady pro stavbu na pevné půdě. Tento předpoklad a
s ním i sám zvolený úhel záběru, soustředění na relativně neširokou
oblast, umožnily dospět, alespoň v některých ohledech, k syntetizují-
cím závěrům o zdrojích, výsledcích i dosahu proměn poetiky žánrů
v literatuře meziválečného období.

Ukázalo se přitom zcela jednoznačně, že dynamiku vnitřních žán-
rových proměn, dotyků, prorůstání, křížení i konfrontací nelze nikdy
považovat jen za výlučnou záležitost čistě formálních, abstraktních
vztahů mezi logickými systémy vyššího a nižšího řádu. Koneckonců má
tato dynamika svůj původ v samotných základech uměleckého ztvárňo-
vání skutečnosti. Proměny poetiky literárních žánrů ve dvacátých a tři-
cátých létech XX. století chápeme tedy jako odraz a funkci proměn
historickospolečenských. Jejich zvláštní charakter určují i nezanedbatel-
né faktory působení velkých dobových tvůrčích osobností.

Naše zjištění o vývojových peripetiích žánrových proměn určitě ča-
sově vymezených chtějí kromě jiného svědčit o mnohotvárném úsilí
české literatury ztvárňovat život co nejpříměřeněji jeho reálné podobě
i možnostem dramatických přeměn a perspektiv. Znamenalo to tehdy
také v šaldovském smyslu život účinnými uměleckými prostředky zmno-

žovat, stupňovat, znásobovat, obohacovat. A k poznání zákonitostí to-
hoto permanentně aktuálního procesu má v úmyslu přispět tento náš
pokus o výklad historickopoetický.